

Alina GRYNIA*

KAPITAŁ LUDZKI JAKO DETERMINANTA KONKURENCYJNOŚCI GOSPODAREK PAŃSTW BAŁTYCKICH

(Streszczenie)

Posiadanie konkurencyjnej gospodarki uznaje się współcześnie za cel nadrzędny każdego kraju, ponieważ w długim okresie zwiększona konkurencyjność prowadzi do wzrostu produktywności i poprawy jakości życia oraz kreacji nowych miejsc pracy. Konkurencyjność jest zjawiskiem wielopłaszczyznowym i dynamicznym, kształtowanym przez zespół wielu różnorodnych czynników, w tym i kapitał ludzki rozumiany jako zestaw wiedzy, umiejętności i kompetencji zatrudnionych pracowników oraz zdobytego przez nich doświadczenia zawodowego.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie znaczenia kapitału ludzkiego jako czynnika determinującego poziom konkurencyjności gospodarek państw bałtyckich. Do analizy zmian konkurencyjności Litwy, Łotwy i Estonii w okresie 2006–2015 wykorzystano rankingi międzynarodowej konkurencyjności opracowane przez World Economic Forum.

Słowa kluczowe: kapitał ludzki; konkurencyjność gospodarki; Światowe Forum Gospodarcze; kraje bałtyckie

1. Wstęp

Pojęcie konkurencyjności jest szeroko stosowane w literaturze ekonomicznej, a posiadanie konkurencyjnej gospodarki uznaje się współcześnie za cel nadrzędny każdego kraju. W ogólnym rozumieniu konkurencyjność to zdolność gospodarki do rywalizacji na światowych rynkach. Jest to zjawisko wielopłaszczyznowe i dynamiczne, kształtowane przez zespół wielu różnorodnych czynników. O konkurencyjności w coraz większym stopniu decydują jakościowe determinanty

* Dr, Uniwersytet w Białymstoku, Wydział Ekonomiczno-Informatyczny w Wilnie; e-mail: grynia@uwb.edu.pl

związane m.in. z innowacjami, postępem technologicznym, systemami zarządzania oraz kapitałem ludzkim.

Kapitał ludzki wydaje się szczególnie ważnym czynnikiem w kształtowaniu międzynarodowej konkurencyjności. Wynika to z faktu, iż rozwój kapitału ludzkiego wpływa na przebieg procesów gospodarczych w dwojaki sposób: z jednej strony poprzez podnoszenie produktywności pozostałych czynników wytwórczych, z drugiej zaś – przyspiesza wdrażanie rozwiązań innowacyjnych. Innowacje natomiast, w zgodnej opinii współczesnych ekonomistów, uznawane są za główny czynnik decydujący o pozycji konkurencyjnej gospodarek.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie znaczenia kapitału ludzkiego jako czynnika determinującego poziom konkurencyjności gospodarek państw bałtyckich. Użytecznymi instrumentami do oceny obecnego stanu i zmian międzynarodowej zdolności konkurencyjnej danego kraju są rankingi konkurencyjności międzynarodowej, budowane na podstawie syntetycznych wskaźników. Do analizy zmian konkurencyjności państw bałtyckich w okresie 2006–2015 wykorzystano rankingi międzynarodowej konkurencyjności opracowane przez Światowe Forum Ekonomiczne na podstawie tzw. wskaźnika globalnej konkurencyjności (GCI). W dalszej kolejności zidentyfikowano czynniki wpływające na poziom konkurencyjności tych krajów oraz odpowiedzialne za ich zmiany: najpierw na poziomie subindeksów, później na poziomie filarów konkurencyjności. Na tym etapie analizy zidentyfikowano wpływ poszczególnych grup czynników determinujących konkurencyjność na zmiany wskaźnika globalnej konkurencyjności krajów bałtyckich w analizowanym okresie. Dalsza dezagregacja zmiennych umożliwiła wskazanie komponentów kapitału ludzkiego istotnych dla podnoszenia zdolności konkurencyjnej gospodarek.

Przeprowadzone badania wykazały istotny wpływ kapitału ludzkiego na konkurencyjność państw bałtyckich oraz wyłoniły najmocniejsze i najsłabsze ich strony w kontekście budowania przewag konkurencyjnych.

2. Kapitał ludzki jako źródło konkurencyjności międzynarodowej

W literaturze przedmiotu nie ma jednej zalecanej definicji konkurencyjności gospodarki. Pojęcie to ciągle podlega ewolucji, a konieczność dokonywania weryfikacji zarówno determinant konkurencyjności, jak też i miar służących jej

ocenie podkreśla W. Bieńkowski¹, tłumacząc to stale zmieniającym się otoczeniem, w którym przychodzi działać podmiotom gospodarczym oraz rządów.

Zarówno w literaturze polskiej, jak i zagranicznej, dotyczącej zjawiska konkurencyjności międzynarodowej rozróżnia się dwa pojęcia: międzynarodowa zdolność konkurencyjna oraz międzynarodowa pozycja konkurencyjna. Pierwsza z nich jest również nazywana konkurencyjnością typu czynnikowego, druga zaś – typu wynikowego. Uwzględniając powyższe, definicje konkurencyjności międzynarodowej można ująć w trzech podstawowych grupach²: **definicje wynikowe**, które przede wszystkim oceniają osiągniętą przez dane państwo pozycję konkurencyjną, **definicje czynnikowe**, skupiające się na ocenie źródeł konkurencyjności gospodarki oraz **definicje mieszane czynnikowo-wynikowe**, łączące w sobie obydwie wymienione wyżej podejścia.

Jedną z najbardziej kompleksowych definicji konkurencyjności makroekonomicznej podaje Światowe Forum Gospodarcze (World Economic Forum – WEF). WEF definiuje konkurencyjność jako zespolenie instytucji, polityki i czynników, które determinują poziom produktywności danego kraju. Zdaniem autorów raportu wysoki poziom produktywności pozwala osiągnąć wysokie dochody i wysoki poziom życia obywateli danego kraju, a co za tym idzie – wysoki poziom konkurencyjności³. Przytoczona definicja zostanie wykorzystana do dalszej analizy.

Z nie mniejszą różnorodnością mamy do czynienia w przypadku mierników i metod pomiaru międzynarodowej konkurencyjności. Bezspornie warunkiem wyboru miary zjawiska jest określenie jego definicji. J. Bossak i W. Bieńkowski twierdzą, iż ocena konkurencyjności międzynarodowej gospodarki polega, w pierwszym rzędzie, na określeniu jej pozycji konkurencyjnej⁴. W tym celu najczęściej konstruowane są różnego rodzaju mierniki syntetyczne, za pomocą których następnie dokonuje się odpowiednich porównań i ocen. Tego rodzaju syntetyczne wskaźniki opracowywane są przede wszystkim przez wyspecjali-

¹ Por. W. Bieńkowski, Z. Czajkowski, M. Gomułka i in., *Czynniki i miary międzynarodowej konkurencyjności gospodarek w kontekście globalizacji – wstępne wyniki badań*, SGH, Warszawa 2008, s. 8.

² Szeroki przegląd i systematyka definicji konkurencyjności są dostępne w opracowaniu M.J. Radło, *Międzynarodowa konkurencyjność gospodarki*, s. 4 i nn., <http://radlo.org/mkg.pdf>; stan na dzień 10.02.2015 r.

³ *The Global Competitiveness Report 2014–2015*, World Economic Forum, Geneva, Switzerland 2014, s. 4.

⁴ J.W. Bossak, W. Bieńkowski, *Międzynarodowa zdolność konkurencyjna kraju i przedsiębiorstwa. Wyzwania dla Polski u progu XXI wieku*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2004, s. 31.

zowane w tym zakresie instytucje międzynarodowe⁵. Z punktu widzenia celu prezentowanego opracowania, spośród wielu różnorodnych metod i syntetycznych mierników, wykorzystany zostanie syntetyczny indeks konkurencyjności konstruowany przez WEF.

Z uwagi na wielowymiarowość analizowanego pojęcia o konkurencyjności gospodarki decyduje bardzo wiele różnorodnych czynników. Z najnowszego dorobku badawczego wynika, że coraz większego znaczenia nabierają jakościowe determinanty, m.in. zasoby i wydajność podstawowego czynnika wytwórczego, jakim są ludzie wraz z ich umiejętnościami⁶. Obecnie istotna jest nie tyle łączna podaż pracy, ile kapitał ludzki rozumiany jako zestaw wiedzy, umiejętności i kompetencji zatrudnionych pracowników oraz zdobytego przez nich doświadczenia zawodowego⁷. Z przytoczonej definicji wynika, że kapitał ludzki jest również pojęciem wielowymiarowym, opisanym przez wiele zmiennych. Najczęściej jednak rozpatruje się go w dwóch postaciach: zdrowia oraz edukacji. Zdrowie traktuje się jako element kapitału ludzkiego i przyjmuje się, że relacja między nimi ma charakter zwrotny, tj. obydwie czynniki wzajemnie się określają – zdrowszy pracownik może lepiej wykonywać swoją pracę. W kontekście natomiast edukacji panuje powszechna zgoda, że wykształcenie jest ważnym wyznacznikiem kapitału ludzkiego.

Warto tu także zauważyć, że znaczenie (waga) czynników determinujących kształtowanie się międzynarodowej zdolności konkurencyjnej gospodarki narodowej danego kraju ulega zmianom w czasie. Jednocześnie nawet w stosunkowo krótkim okresie intensywność oddziaływania poszczególnych czynników i ich grup jest odmienna w krajach o zróżnicowanych poziomach rozwoju gospodarczego. Jak zauważa W. Bieńkowski, poziom i zmiany konkurencyjności gospodarki narodowej należy rozpatrywać na ściśle określonym tle. Poza tym ocena ta powinna uwzględniać zróżnicowanie krajów pod względem stopnia rozwoju⁸.

⁵ Istota i podstawowe mankamenty najważniejszych mierników syntetycznych zostały szczegółowo opisane przez J. Misalę. Szerzej w: **J. Misala**, *Mierniki konkurencyjności gospodarki: aspekty teoretyczne i wnioski dla Polski*, Zeszyty Naukowe SGH 2002/12, s. 15.

⁶ Por. **J. Misala**, **B. Ślusarczyk**, *Ocena międzynarodowej konkurencyjności czynnikowej Polski w okresie transformacji w świetle wyników badań empirycznych*, w: **K. Budzowski**, **S. Wydymus** (red.), *Handel zagraniczny – metody, problemy, tendencje*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 1999, s. 71.

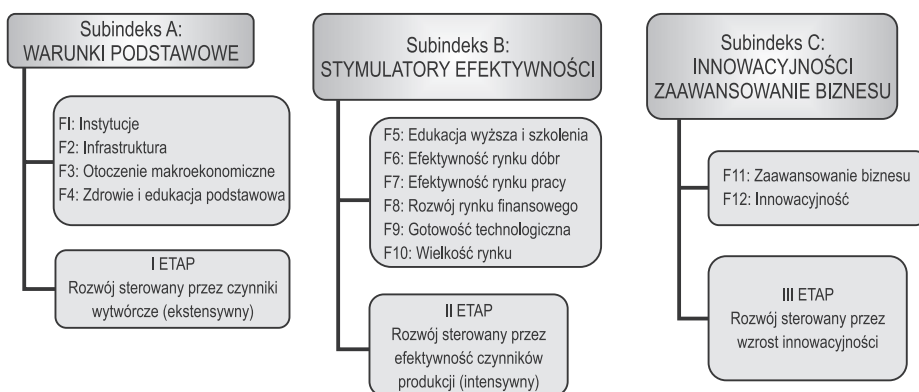
⁷ Por. **B. Liberska**, *Polska w procesie globalizacji gospodarki światowej*, w: **J. Lipiński**, **W.M. Orłowski**, (red.), *Wzrost gospodarczy w Polsce, perspektywa średniookresowa*, Bellona, Warszawa 2001, s. 142.

⁸ **W. Bieńkowski**, *Reaganomika i jej wpływ na konkurencyjność gospodarki amerykańskiej*, PWN, Warszawa 1995, s. 96.

3. Założenia metodologiczne

Do osiągnięcia założonego celu badawczego zostanie w pracy wykorzystany schemat analityczny stosowany w raportach WEF, które – poczynając od 2004 roku – konstruuje Globalny Indeks Konkurencyjności (ang. *Global Competitiveness Index* – GCI). GCI jest obliczany na podstawie danych publicznych i prywatnych w podziale na 12 kategorii, tzw. filarów konkurencyjności, które razem tworzą pełny obraz konkurencyjności danego kraju (rys. 1).

RYSUNEK 1: *Filary konkurencyjności a etapy rozwoju krajów*

Źródło: *The Global Competitiveness Report 2014–2015...*, s. 4–9.

Z kolei każdy z wymienionych filarów konkurencyjności (F1–F12) jest opisywany przez wiele szczegółowo określonych zmiennych cząstkowych. Liczba zmiennych przypisanych poszczególnym filarom jest bardzo zróżnicowana, a źródłem informacji o wartościach tych zmiennych w poszczególnych krajach są statystyki krajowe i międzynarodowe. Na ich podstawie, jako średnia ważona, są wyznaczane indeksy dla poszczególnych filarów konkurencyjności.

Zdaniem autorów raportu filary konkurencyjności są ze sobą silnie powiązane i wzajemnie się wzmacniają. Uwzględnione jest też założenie, że kraje inaczej funkcjonują na różnych etapach rozwoju. W koncepcji WEF wyróżnia się trzy etapy rozwoju gospodarczego oraz dwa etapy pośrednie (tab. 1).

TABELA 1: *Klasyfikacja krajów w raportach Światowego Forum Ekonomicznego według kryterium etapu ich rozwoju gospodarczego*

Etapy rozwoju	PKB <i>per capita</i> w cenach bieżących (w USD)	Waga subindeksów (w %)
Etap 1 – gospodarka oparta głównie na zasobach czynników produkcji	< 2000	A – 65%; B – 35%; C – 5%
Etap przejściowy między 1 a 2	2000–2999	A – 40–60%; B – 35–50%; C – 5–10%
Etap 2 – gospodarka oparta głównie na poprawie efektywności	3000–8999	A – 40%; B – 50%; C – 10%
Etap przejściowy między 2 a 3	9000–17 000	A – 20–40%; B – 50%; C – 10–30%
Etap 3 – gospodarka oparta głównie na zdolności do innowacji	> 17 000	A – 20%; B – 50%; C – 30%

Źródło: *The Global Competitiveness Report 2014–2015...*, s. 9–10.

Pierwszy etap jest charakterystyczny dla tych krajów, których rozwój gospodarczy opiera się przede wszystkim na zasobach prostych czynników produkcji, a w szczególności na niewykwalifikowanej sile roboczej i surowcach naturalnych. W krajach znajdujących się na drugim etapie w kreowaniu wzrostu gospodarczego dominują czynniki efektywnościowe, np. poprawa wydajności produkcji i podnoszenie jej jakości. Natomiast w krajach zaliczanych do trzeciej grupy rozwój jest oparty głównie na zdolności do innowacji. Na podstawie filarów są konstruowane subindeksy konkurencyjności – odpowiednio A, B i C. Zróżnicowane znaczenie poszczególnych czynników konkurencyjności gospodarek znajdujących się na różnych etapach rozwoju znajduje odzwierciedlenie w rozkładzie wag przypisywanych poszczególnym filarom konkurencyjności, a ściślej rzecz ujmując – konstruowanym na ich podstawie subindeksom.

Pierwszy z nich to subindeks A – **Warunki podstawowe**, na który składają się cztery pierwsze filary (rys. 1). Jego waga jest największa w gospodarkach znajdujących się na pierwszym etapie rozwoju. Wraz z przejściem do drugiego etapu w kształtowaniu konkurencyjności gospodarki wzrasta znaczenie subindeksu B – **Stymulatory efektywności**, który tworzy kolejnych sześć filarów. Waga tego indeksu pozostaje najwyższa również na trzecim etapie rozwoju, ale jednocześnie skokowo wzrasta w nim znaczenie ostatniego subindeksu C – **Innowacyjność i zaawansowanie biznesu**, którego poziom determinują filary 11 i 12. W gospo-

darkach znajdujących się na przejściowych etapach rozwoju wagi przypisywane poszczególnym subindeksom zawarte są w przedziałach wyznaczonych przez ich wagi określone dla etapów, między którymi gospodarki te są aktualnie osadzone.

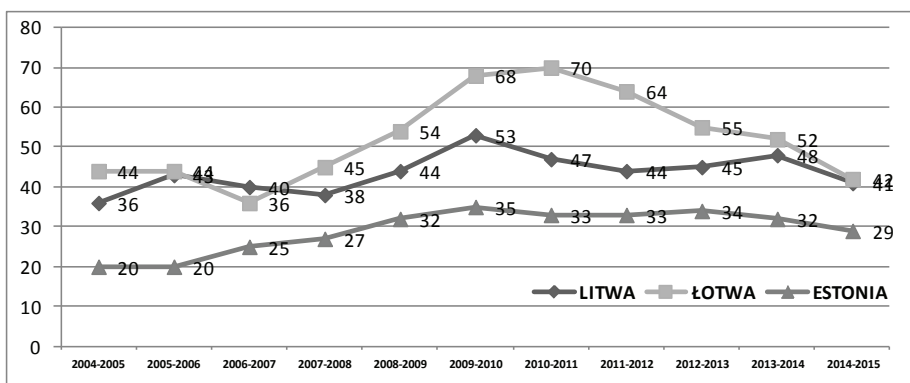
Wszystkie trzy analizowane kraje bałtyckie sklasyfikowano jako kraje na etapie przejściowym między drugim a trzecim etapem rozwoju. Największą zatem wagę przy konstruowaniu GCI dla tych krajów mają subindeksy B (z wagą 50%) oraz A (20–40%), najmniejszą zaś – subindeks C (innowacyjność i zaawansowanie biznesu).

4. Zmiany konkurencyjności gospodarek państw bałtyckich w latach 2004–2015

Z ostatniego raportu WEF *The Global Competitiveness Report 2014–2015* wynika, że najbardziej konkurencyjną gospodarką na świecie jest Szwajcaria, a w dziesiątce liderów kraje europejskie stanowią połowę. Spośród krajów bałtyckich najlepiej oceniono gospodarkę Estonii (29 miejsce wśród 148 sklasyfikowanych krajów), zaś Litwa i Łotwa zajęły w tym zestawieniu znacznie niższe pozycje (odpowiednio: 41 i 42).

Należy odnotować, iż w badanym okresie (2004–2015) pozycja wszystkich trzech krajów w rankingach WEF ulegała dużym wahaniom (rys. 2).

RYSUNEK 2: Zmiana pozycji krajów bałtyckich w rankingach WEF w latach 2004–2015

Źródło: *The Global Competitiveness Reports data platform*, <http://www.weforum.org/reports>; stan na dzień 2.02.2015 r.

Mimo odnotowanych wahań można jednak dopatrzeć się kilku prawidłowości:

1. Za najbardziej konkurencyjną z analizowanych trzech krajów można uznać gospodarkę Estonii, która w całym badanym okresie zajmowała najlepsze pozycje. Z kolei gospodarka litewska miała lepsze notowania niż gospodarka łotewska za wyjątkiem jednego roku.
2. Dwie gospodarki w ciągu dziesięciu lat odnotowały znaczące obniżenie zajmowanego miejsca: Estonia o 9 pozycji w dół i Litwa – o 5 pozycji.
3. Tylko łotewska gospodarka w analizowanym okresie podniosła się w zestawieniu światowym: z 44 pozycji w 2004 roku do 42 w ostatnim roku.
4. Istotne zmiany w kierunku wzrostu konkurencyjności wszystkie trzy gospodarki odnotowały między innymi w ostatnim roku, co pozwoliło Łotwie uplasować się tuż obok Litwy i Polski, a Estonii zająć miejsce obok Chin.
5. Mimo odnotowanych tendencji spadkowych (oprócz Łotwy) wszystkie trzy gospodarki znajdują się w gronie 50 najbardziej konkurencyjnych gospodarek świata.

5. Czynniki konkurencyjności gospodarek państw bałtyckich – analiza subindeksów i filarów

Informacji na temat czynników kształtujących konkurencyjność krajów bałtyckich dostarczy analiza zmian poszczególnych subindeksów oraz filarów konkurencyjności (tab. 2). Okres badawczy zawężono do lat 2006–2015 ze względu na brak danych szczegółowych dla wcześniejszych lat.

TABELA 2: Czynniki konkurencyjności gospodarek państw bałtyckich w latach 2006–2015 według WEF (pozycja w rankingu)

Wyszczególnienie	ESTONIA			LITWA			LOTWA		
	2006–2007	2014–2015	zmiana pozycji	2006–2007	2014–2015	zmiana pozycji	2006–2007	2014–2015	zmiana pozycji
A: Warunki podstawowe	30	21	+9	45	37	+8	41	34	+7
F1: Instytucje	30	26	+4	59	58	+1	50	51	–1
F2: Infrastruktura	30	38	–8	44	43	+1	39	47	–8
F3: Otoczenie makroekonomiczne	16	20	–4	41	42	–1	34	32	+2
F4: Zdrowie i edukacja podstawowa	43	26	+17	70	35	+35	79	31	+48
B: Stymulatory efektywności	19	27	–8	38	38	<i>bz.</i>	36	36	<i>bz.</i>

Wyszczególnienie	ESTONIA			LITWA			LOTWA		
	2006–2007	2014–2015	zmiana pozycji	2006–2007	2014–2015	zmiana pozycji	2006–2007	2014–2015	zmiana pozycji
F5: Edukacja wyższa i szkolenia	23	20	+3	29	26	+3	28	31	-3
F6: Efektywność rynku dóbr	25	26	-1	45	47	-2	40	36	+4
F7: Efektywność rynku pracy	-	11	-	-	53	-	-	17	-
F8: Rozwój rynku finansowego	-	29	-	-	65	-	-	33	-
F9: Gotowość technologiczna	16	29	-13	42	28	+14	43	32	+11
F10: Wielkość rynku	-	100	-	-	77	-	-	95	-
C: Innowacyjność i zaawansowanie biznesu	32	34	-2	44	44	bz.	58	61	-3
F11: Zaawansowanie biznesu	35	48	-13	41	49	-8	54	61	-7
F12: Innowacyjność	30	30	bz.	50	44	+6	66	70	-4
Pozycja kraju	25	29	-4	40	41	-1	36	42	-6

Objaśnienia: „+” – sytuacja polepszyła się, pozycja w rankingu jest niższa niż była na początku; „-” – sytuacja pogorszyła się, pozycja w rankingu jest wyższa niż była na początku; **bz.** – bez zmian.

Źródło: *The Global Competitiveness Reports...*

W przekroju ww. subindeksów miejsca zajmowane przez Estonię są zróżnicowane. Najlepszą, a przy tym poprawiającą się pozycję Estonia zajmowała pod względem subindeksu A – Warunki podstawowe, natomiast zdecydowanie niższe miejsca notowała pod względem wartości subindeksu B – Stymulatory efektywności, a zwłaszcza subindeksu C – Innowacyjność i zaawansowanie biznesu. Znaczne pogorszenie pozycji Estonii w zestawieniu światowym na początku badanego okresu (pierwsze trzy lata) było rezultatem jej słabnącego miejsca pod względem wszystkich trzech subindeksów, a zwłaszcza subindeksów A i C. Z kolei nieznaczny awans odnotowany w kolejnych latach wynikał z poprawy miejsca zajmowanego w rankingach dla subindeksu C, a w kolejnych latach – dla A i B.

W przypadku Litwy pozycje wszystkich trzech subindeksów są gorsze niż dla Estonii. Awans Litwy w rankingu światowym na początku badanego okresu zapewniła przede wszystkim poprawa miejsca zajmowanego w rankingach przez subindeks A. W kolejnych dwóch latach miał miejsce znaczny spadek konkurencyjności gospodarki litewskiej, który był rezultatem jej słabnącego miejsca pod względem wszystkich subindeksów, a zwłaszcza subindeksu C. Awans Litwy w następnych dwóch latach zapewniła poprawa miejsca zajmowanego

w rankingach dla wszystkich trzech subindeksów, chociaż w różnym stopniu (najbardziej C). Natomiast odnotowany w ostatnim roku wzrost konkurencyjności można zawdzięczać poprawie miejsca zajmowanego przez subindeksy A i B (odpowiednio o 6 i 9 pozycji w górę), w tym samym czasie subindeks C pozostawał na tym samym poziomie.

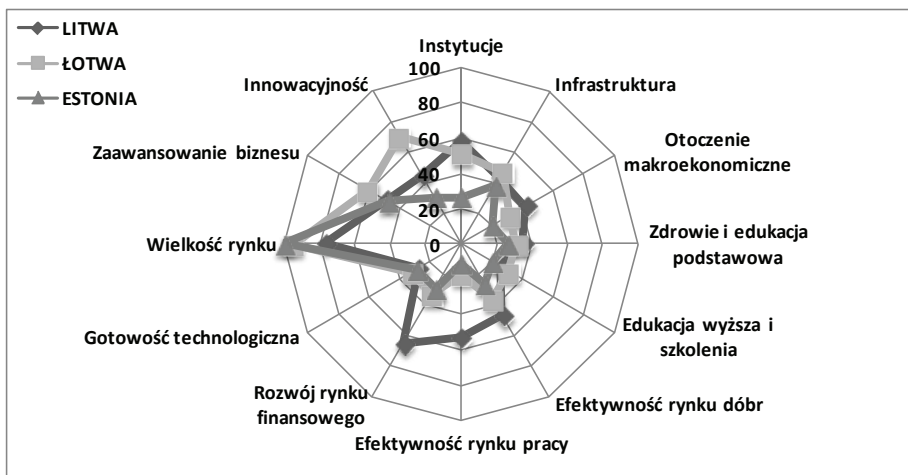
Najgorszą, a przy tym słabnącą pozycję Łotwa zajmowała pod względem subindeksu C – 58 miejsce w 2006 roku i 61 w 2015 roku. Zdecydowanie lepsze miejsca notowała natomiast pod względem wartości subindeksu A, co plasowało ją poniżej Estonii, ale powyżej Litwy. W przypadku subindeksu B w badanym okresie pozycja nie zmieniła się – 36 miejsce. Znaczne pogorszenie pozycji Łotwy na początku badanego okresu było rezultatem jej słabnącego miejsca pod względem wszystkich trzech subindeksów, a zwłaszcza subindeksów A i B. Należy jednak odnotować, iż ww. subindeksy w ostatnich latach znacznie polepszyły swoje notowania.

Dalsza dezagregacja danych pozwala wskazać najbardziej i najmniej konkurencyjne obszary (filary) gospodarek krajów bałtyckich. W oparciu o raport *Global Competitiveness Report 2014–2015* można stwierdzić, iż Estonia zajmuje najwyższe miejsca w składających się na subindeks A filarach: F3 (Otoczenie makroekonomiczne), F1 (Instytucje) oraz F4 (Zdrowie i edukacja podstawowa). Odnotować należy, iż w przypadku dwóch z nich – F1 i F4 – w badanym okresie miała miejsce poprawa notowań, szczególnie w przypadku F4 – o 17 pozycji. W przypadku natomiast subindeksu B Estonia znacznie wyprzedza dwa pozostałe kraje w kontekście filarów F7 (Efektywność rynku pracy) i F5 (Edukacja wyższa i szkolenia) (rys. 3).

Do najslabszych filarów jej konkurencyjności można zaliczyć filar F10 (Wielkość rynku – subindeks B) z pozycją 100 oraz filar F11 (Zaawansowanie biznesu – subindeks C).

W przypadku Litwy notowania poszczególnych filarów są znacznie gorsze. Do pierwszej pięćdziesiątki w rankingu poszczególnych filarów trafiły: F2 (Infrastruktura), F3 (Otoczenie makroekonomiczne) i F4 (Zdrowie i edukacja podstawowa) składające się na subindeks A, F5 (Edukacja wyższa), F6 (Efektywność rynku dóbr) i F9 (Gotowość technologiczna) – na subindeks B oraz F11 (Zaawansowanie biznesu) i F12 (Innowacyjność) – na subindeks C. Tylko dla sześciu z dwunastu filarów w badanym okresie odnotowano poprawę pozycji, w szczególności dotyczy to filaru F4 – o 35 pozycji. Najbardziej problemowymi obszarami dla gospodarki litewskiej są filary składające się na subindeks B.

RYSUNEK 3: Filary konkurencyjności gospodarek krajów bałtyckich w rankingu The Global Competitiveness Report 2014–2015 (pozycja w rankingu)

Źródło: *The Global Competitiveness Reports...*

Łotwa natomiast zajmuje najwyższe miejsca w filarach F4 (Zdrowie i edukacja podstawowa) i F3 (Otoczenie makroekonomiczne) określających subindeks A oraz F7 (Efektywność rynku pracy) i F5 (Edukacja wyższa i szkolenia) – subindeks B. Do najmniej konkurencyjnych filarów łotewskiej gospodarki można zaliczyć Wielkość rynku (F10) oraz Innowacyjność (F12).

6. Czynniki konkurencyjności gospodarek państw bałtyckich – analiza zmiennych cząstkowych

Dla określenia roli kapitału ludzkiego w kształtowaniu konkurencyjności krajów bałtyckich ma sens dalsza dezagregacja zmiennych dla dwóch filarów opisujących najważniejsze elementy kapitału ludzkiego: **F4 – Zdrowie i edukacja podstawowa** (subindeks A) oraz **F5 – Edukacja wyższa i szkolenia** (subindeks B). Każdy z ww. filarów konkurencyjności jest opisywany przez wiele szczegółowo określonych zmiennych (tab. 3).

Wyszczególnienie	ESTONIA			LITWA			ŁOTWA		
	2006–2007	2014–2015	zmiana pozycji	2006–2007	2014–2015	zmiana pozycji	2006–2007	2014–2015	zmiana pozycji
5.03 Jakość systemu oświaty	bd.	35	–	bd.	55	–	35	65	–30
5.04 Jakość kształcenia z matematyki i przedmiotów ścisłych	18	18	bz.	26	23	+3	35	27	+8
5.05 Jakość szkół biznesu	bd.	48	–	bd.	60	–	bd.	52	–
5.06 Dostęp do Internetu w szkołach	bd.	2	–	bd.	23	–	bd.	21	–
C. Szkolenia w miejscu pracy							bd.		–
5.07 Lokalna dostępność specjalistycznych usług badawczych i szkoleniowych	bd.	29	–	bd.	33	–	bd.	53	–
5.08 Zakres szkolenia pracowników	bd.	36	–	bd.	50	–	bd.	33	–

Objaśnienia: **bd.** – brak danych; „–” – nie oceniono 4.01 i 4.02; **bz.** – bez zmian.

Źródło: *The Global Competitiveness Reports...*

Filar czwarty – F4 – został opisany przez dwie grupy wskaźników: **Zdrowie** (z wagą 50%) oraz **Edukacja podstawowa**. Z kolei każdy z nich jest opisywany przez wiele szczegółowo określonych zmiennych cząstkowych. Liczba zmiennych przypisanych poszczególnym grupom jest zróżnicowana: w przypadku Zdrowia – 8 zmiennych (dwie z nich nie są obliczane dla krajów bałtyckich – 4.01 i 4.02), natomiast dla Edukacji podstawowej tylko 2. Drugi filar – F5 – składa się z trzech grup czynników, każda z których ma wagę 33%: **Ilościowy wymiar edukacji** (dwa czynniki cząstkowe), **Jakościowy wymiar edukacji** – (4 czynniki cząstkowe) i **Szkolenia w miejscu pracy** – (2 czynniki).

W przypadku subindeksu F4 w analizowanym okresie odnotowano bardzo istotne pozytywne zmiany (Estonia o 17 miejsc, Litwa – o 35, zaś Łotwa – o 48). Warto tu odwołać się do wcześniejszej analizy na poziomie subindeksów, która wykazała, iż w analizowanym okresie tylko w przypadku subindeksu A wszystkie trzy kraje wykazały istotne pozytywne zmiany, które nastąpiły za sprawą wzrostu pozycji filaru F4. Z kolei zmiany w zakresie notowań dla F5 już nie są tak jednoznaczne. W analizowanym okresie dla dwóch krajów odnotowano pozytywne zmiany w aspekcie edukacji wyższej i szkoleń, są to Estonia oraz Litwa (3 pozycje do góry). W podobnym stopniu Łotwa pogorszyła swoje wyniki.

Z powyższego zestawienia można również wyszczególnić czynniki stanowiące przewagi konkurencyjne krajów bałtyckich w kontekście kapitału ludzkiego. Autorzy raportu określili, które z wskaźników cząstkowych mogą być uznane za przewagi, a które nie, stosując różne kryteria oceny w zależności od pozycji jaką dany kraj uzyskał w rankingu. Dla gospodarek uszeregowanych w ogólnym rankingu na pozycjach od 11 do 50 każda zmienna cząstkowa, posiadająca wyższą pozycję w rankingu niż ogólna pozycja kraju według GCI jest uważana za zaletę (przewagę)⁹. Wszystkie trzy kraje bałtyckie w ostatnim zestawieniu znalazły się w ww. grupie krajów, lokując się w zestawieniu światowym na pozycjach od 29 do 42.

Stosując powyższe kryterium, w tabeli 4 zestawiono czynniki cząstkowe, które podzielono na przewagi i destymulanty (silne i słabe strony) konkurencyjności gospodarek w kontekście kapitału ludzkiego. W przypadku filaru Zdrowie i edukacja podstawowa (F4) najwięcej przewag posiada Litwa (4, z których 3 mieszczą się w grupie czynników Zdrowie). Ekspertcy uważają, iż przewagi gospodarki litewskiej w zakresie kapitału ludzkiego wynikają z niskiego wskaźnika rozpowszechnienia zakażeń HIV oraz śmiertelności niemowląt, a także wysokiej jakości kształcenia w szkole podstawowej. Konkurencyjność gospodarki obniżają natomiast problemy wynikające z wysokiego wskaźnika zapadalności na gruźlicę oraz niskich w przypadku oczekiwanej długości życia i współczynnika scholaryzacji dla poziomu szkoły podstawowej.

TABELA 4: *Silne i słabe strony krajów bałtyckich w kontekście kapitału ludzkiego w rankingu „The Global Competitiveness Report 2014–2015”*

		SILNE STRONY	SŁABE STRONY
A F4	LT	Jakość kształcenia w szkole podstawowej Rozpowszechnienie HIV; Skutki HIV dla biznesu; Śmiertelność niemowląt	Zapadalność na gruźlicę; Skutki gruźlicy dla biznesu; Długość życia; Współczynnik scholaryzacji netto dla poziomu szkoły podstawowej
	LV	Jakość kształcenia w szkole podstawowej; Współczynnik scholaryzacji netto dla poziomu szkoły podstawowej	Zapadalność na gruźlicę; Skutki gruźlicy dla biznesu; Długość życia; Rozpowszechnienie HIV; Skutki HIV dla biznesu; Śmiertelność niemowląt
	EE	Jakość kształcenia w szkole podstawowej; Śmiertelność niemowląt	Zapadalność na gruźlicę; Skutki gruźlicy dla biznesu; Długość życia; Rozpowszechnienie HIV; Skutki HIV dla biznesu; Współczynnik scholaryzacji netto dla poziomu szkoły podstawowej

⁹ *The Global Competitiveness Report 2014–2015...*, s. 102.

		SILNE STRONY	SŁABE STRONY
B F5	LT	Dostęp do Internetu w szkołach; Współczynnik scholaryzacji netto dla poziomu szkoły wyższej; Jakość kształcenia z matematyki i przedmiotów ścisłych; Współczynnik scholaryzacji netto dla poziomu szkoły średniej; Lokalna dostępność specjalistycznych usług badawczych i szkoleniowych	Jakość systemu oświaty; Jakość szkół biznesu; Zakres szkolenia pracowników
	LV	Dostęp do Internetu w szkołach; Współczynnik scholaryzacji netto dla poziomu szkoły wyższej; Jakość kształcenia z matematyki i przedmiotów ścisłych; Zakres szkolenia pracowników	Jakość systemu oświaty; Jakość szkół biznesu; Lokalna dostępność specjalistycznych usług badawczych i szkoleniowych; Współczynnik scholaryzacji netto dla poziomu szkoły średniej
	EE	Dostęp do Internetu w szkołach; Współczynnik scholaryzacji netto dla poziomu szkoły wyższej; Jakość kształcenia z matematyki i przedmiotów ścisłych; Współczynnik scholaryzacji netto dla poziomu szkoły średniej	Jakość systemu oświaty; Jakość szkół biznesu; Zakres szkolenia pracowników; Lokalna dostępność specjalistycznych usług badawczych i szkoleniowych

Objaśnienia: A, B – subindeksy; F4 i F5 – filary; LT – Litwa, LV – Łotwa, EE – Estonia.

Źródło: *The Global Competitiveness Reports...*

Dla Estonii i Łotwy zidentyfikowano znacznie mniej przewag (po 2, dla Łotwy – obie z obszaru Edukacja podstawowa) i więcej obszarów problemowych. W obu przypadkach odnotowano wysoką jakość kształcenia w szkole podstawowej (podobnie jak dla Litwy) oraz wysoki współczynnik scholaryzacji dla Łotwy i niską śmiertelność niemowląt dla Estonii. Istotne zagrożenie dla konkurencyjności gospodarek tych państw stanowią wysokie wskaźniki rozpowszechnienia zakażeń HIV oraz zapadalności na gruźlicę (podobnie jak dla Litwy).

W kontekście Edukacji wyższej i szkoleń (F5) z ośmiu wskaźników cząstkowych aż pięć eksperci ocenili dla Litwy jako przewagi konkurencyjne. Najlepiej oceniono ilościowy wymiar edukacji reprezentowany przez współczynniki scholaryzacji oraz jakość edukacji w zakresie dostępu do Internetu i kształcenia z matematyki i przedmiotów ścisłych. Pożądane natomiast byłoby skupić się na poprawie jakości systemu oświaty i szkół biznesu. Podobnie jak w poprzednim przypadku, dla Łotwy i Estonii wyróżniono mniej przewag konkurencyjnych – po 4. Dla Estonii mieszczą się one w obszarach wskaźników charakteryzujących ilościowe i jakościowe aspekty edukacji (wyższej i średniej). Odnotowano natomiast brak przewag w obszarze Szkoleń w miejscu pracy. Z kolei Łotwa posiada przewagi w każdej z trzech analizowanych grup czynników.

7. Zakończenie

Z przeprowadzonej analizy międzynarodowej konkurencyjności gospodarek krajów bałtyckich wynika, że najbardziej konkurencyjną gospodarką jest Estonia, która w całym badanym okresie zajmowała najlepsze pozycje w rankingu WEF. Z kolei gospodarka litewska miała lepsze notowania niż gospodarka łotewska, za wyjątkiem jednego roku. Konkurencyjność dwóch krajów – Estonii i Litwy – znacząco pogorszyła się w latach 2004–2015, o czym świadczy obniżenie zajmowanych miejsc. Tylko łotewska gospodarka w analizowanym okresie podniosła się w zestawieniu światowym, plasując się tuż obok Litwy i Polski.

Porównując zmiany konkurencyjności gospodarek krajów bałtyckich według GCI w latach 2006–2015, można zauważyć, że wszystkie trzy kraje odnotowały wyraźny spadek wartości zarówno samego GCI, jak i większości subindeksów. Tylko w przypadku subindeksu A w analizowanym okresie wszystkie kraje odnotowały istotne pozytywne zmiany. W przypadku subindeksu C wystąpił spadek notowań dla Estonii i Łotwy, tylko Litwa pozostała na tym samym poziomie. Dla wszystkich trzech krajów główną rolę w kształtowaniu się ich pozycji w rankingu wyznaczonym na podstawie GCI odgrywa poziom subindeksu B. W zakresie tego subindeksu największego spadku pozycji doświadczyła Estonia, pozostałe dwa kraje nie zmieniły notowań.

Dalsza dezagregacja danych pozwala wskazać najbardziej i najmniej konkurencyjne obszary gospodarek krajów bałtyckich. W przypadku filaru F4 – Zdrowie i edukacja podstawowa w analizowanym okresie odnotowano bardzo istotne pozytywne zmiany. Wcześniejsza analiza na poziomie subindeksów wykazała, iż w analizowanym okresie w przypadku subindeksu A wszystkie trzy kraje odnotowały istotne pozytywne zmiany, które niewątpliwie nastąpiły za sprawą wzrostu pozycji filaru F4. Także zmiany w zakresie notowań dla F5 – Edukacja wyższa i szkolenia były pozytywnie (dla Estonii oraz Litwy), chociaż mniej spektakularne – 3 pozycje do góry. W podobnym stopniu Łotwa pogorszyła swoje wyniki, co może świadczyć o tym, że awans tego kraju w światowym rankingu bardziej wynika z poprawy wskaźników dotyczących zdrowia i edukacji podstawowej.

Kolejna dezagregacja zmiennych na poziomie filarów F4 oraz F5 umożliwiła wskazanie komponentów kapitału ludzkiego istotnych dla podnoszenia zdolności konkurencyjnej gospodarek – przewag konkurencyjnych w zakresie kapitału ludzkiego. W przypadku pierwszego filaru dla wszystkich trzech krajów eksperci odnotowali wysoką jakość kształcenia w szkole podstawowej, jednocześnie wskazując na istnienie problemów związanych z zapadalnością na gruźlicę oraz wysokimi wskaźnikami rozpowszechnienia zakażeń HIV (Łotwa i Estonia).

W obszarze edukacji wyższej (filary F5) odnotowano dobry poziom ilościowego wymiaru edukacji średniej i wyższej (tylko dla Łotwy zidentyfikowano niski współczynnik scholaryzacji na poziomie edukacji podstawowej). Stosunkowo dobrze oceniono także jej wymiar jakościowy – wszystkie kraje mają dobry dostęp do Internetu w szkołach i wysoką jakość kształcenia z matematyki i przedmiotów ścisłych. Znacznie gorzej prezentują się wskaźniki dla obszaru szkoleń w miejscu pracy. Dla wszystkich krajów niezbędne są działania w kontekście podnoszenia jakości systemu oświaty oraz jakości szkół biznesu.

Należy jednak pamiętać o immanentnych cechach indeksowych mierników, np. GCI. Miernik ten bowiem wskazuje jedynie na pozycję krajów bałtyckich na tle pozostałych krajów w danym przedziale czasowym. Można zatem z pewnością twierdzić, iż w całym badanym okresie wszystkie trzy gospodarki znajdowały się w gronie 50 najbardziej konkurencyjnych gospodarek świata. Natomiast zmiana pozycji w rankingu w dół (w górę) nie musi oznaczać bezwzględnego spadku (wzrostu) konkurencyjności krajów bałtyckich, ponieważ w tym samym czasie konkurencyjność innych krajów mogła wzrosnąć (obniżyć się) w większym stopniu. Zatem zaakcentowane w artykule zmiany bezpośrednio wskazują na zmianę konkurencyjności względnej krajów bałtyckich i nie muszą oznaczać także zmian ich konkurencyjności bezwzględnej.

Reasumując, przeprowadzone badania pozwoliły wykazać istotny wpływ kapitału ludzkiego na kształtowanie się konkurencyjności państw bałtyckich w analizowanym okresie oraz wyłonić najmocniejsze i najsłabsze ich strony w kontekście budowania przewag konkurencyjnych. Wpływ ten okazał się zróżnicowany zarówno terytorialnie, jak i w czasie. Niemniej, znaczenie tej determinanty konkurencyjności międzynarodowej w ostatnich latach znacznie wzrosło dla analizowanej grupy krajów.

Bibliografia

Opracowania:

- Bieńkowski W., Czajkowski Z., Gomułka M.** i in., *Czynniki i miary międzynarodowej konkurencyjności gospodarek w kontekście globalizacji – wstępne wyniki badań*, SGH, Warszawa 2008.
- Bieńkowski W.**, *Reaganomika i jej wpływ na konkurencyjność gospodarki amerykańskiej*, PWN, Warszawa 1995.
- Bossak J.W., Bieńkowski W.**, *Międzynarodowa zdolność konkurencyjna kraju i przedsiębiorstwa. Wyzwania dla Polski u progu XXI wieku*, SGH, Warszawa 2004.

Liberska B., *Polska w procesie globalizacji gospodarki światowej*, w: **J. Lipiński, W.M. Orłowski**, (red.), *Wzrost gospodarczy w Polsce, perspektywa średniookresowa*, Bellona, Warszawa 2001, s. 129–143.

Misala J., *Mierniki konkurencyjności gospodarki: aspekty teoretyczne i wnioski dla Polski*, *Zeszyty Naukowe SGH* 2002/12, s. 8–33.

Misala J., Ślusarczyk B., *Ocena międzynarodowej konkurencyjności czynnikowej Polski w okresie transformacji w świetle wyników badań empirycznych*, w: **K. Budzowski, S. Wydymus** (red.), *Handel zagraniczny – metody, problemy, tendencje*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 1999, s. 67–86.

Radło M.J., *Międzynarodowa konkurencyjność gospodarki*, <http://radlo.org/mkg.pdf>; stan na dzień 10.02.2015 r.

Dokumenty:

The Global Competitiveness Report 2014–2015, World Economic Forum, Geneva, Switzerland 2014.

Alina GRYNIA

HUMAN CAPITAL AS A DETERMINANT OF COMPETITIVENESS OF THE ECONOMIES OF THE BALTIC STATES

(Summary)

Nowadays competitive economy is considered as a primary objective of any country, because in the long term enhanced competitiveness leads to an increase of productivity and creation of new jobs and improves the quality of life. Competitiveness is a multidimensional and dynamic phenomenon, shaped by a number of different factors, including the human capital understood as a set of knowledge, skills and competencies of employees and their professional experience.

The purpose of this article is to present the importance of human capital as a factor determining the level of competitiveness of the economies of the Baltic States. For the analysis of changes in the competitiveness of Lithuania, Latvia and Estonia in the period 2006–2015 international competitiveness rankings compiled by the World Economic Forum were used.

Keywords: human capital; the competitiveness of the economy; World Economic Forum; the Baltic countries